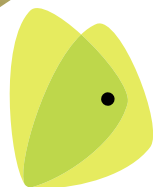


Pattedyr i det **åbne land**



Danmarks
Naturfredningsforening

Du har brug for naturen. Og den har brug for dig!

Indledning	2
Haren	3
Odderen.....	6
Musene.....	9
Mosegrisen og muldvarpen.....	13
Rådyret.....	16
Tag ud og oplev!	19
Videre læsning	19

Fire spændende hæfter om vores pattedyr

Hvilke pattedyr lever i det åbne land? Hvor kan man opleve en odder? Hvorfor stamper haren? Hvor mange unger får en markmus? Hvordan kan man kende forskel på muldvarpens og mosegrisens muldskud?

Der er masser af spørgsmål til naturens underfundigheder, når du tager på naturoplevelser i det åbne land. Danmarks Naturfredningsforening har i små overskuelige hæfter samlet nogle af svarene. Her kan du også læse mere om dyrenes liv og om, hvor du kan opleve dem.

Udover hæftet om Pattedyr i det åbne land findes Pattedyr i havet, Pattedyr i skoven og Pattedyr i byen.

Hæfterne kan ses og downloades på www.dn.dk

Vi ønsker dig en god og oplevelsesrig tur i naturen.

Indledning

Denne folder fortæller om nogle af de pattedyr, der lever i det åbne land. Pattedyr er ofte svære at få øje på, men i det åbne land kan man være heldig. For eksempel er der en god chance for at se rådyr og hare, der søger føde på markerne. På lang afstand kan man ofte iagttage dyrene længe, før de flygter.

Mindre pattedyr som mus og muldvarp ser man normalt sjældent. Man får måske et flygtigt glimt eller finder spor efter dem. Denne folder beskriver pattedyrenes adfærd og nogle af de spor, som man kan finde efter dyrene. Måske kan folderen give hele familien nogle spændende oplevelser i det åbne danske landskab.



Harekillingerne sidder helt stille i løbet af dagen, godt kamufleret af deres farver.

Med et enkelt eller få hop flytter haren sig fra sted til sted og nipper af planterne. Mens den tygger, lytter den med rejste ører, løfter jævnligt hovedet og ser sig omkring.

Haren finder føde på dyrkede marker, skovstier og i lysninger, hvor der vokser masser af græsser og urter. Den lever over hele landet.

Kampen om hunnerne

Sidst på vinteren parrer haren sig – ofte ser man en hun med mange bejlere efter sig. Hannerne bider og nipper hinanden i kampen om at parre

sig med hunnen. Det kan udvikle sig til regulære "boksekampe", hvor hannerne rejser sig op på bagbenene og slår efter hinanden med forpoterne, så uldtotter fra pelsen ryger omkring. Om foråret kan man nogle gange finde uldtotterne på markerne.

Føde: græsser, urter, mark- afgrøder, frugter og bark.

Drægtig: 41-43 dage.

Ungerne fødes: februar-sept.

Kuld: 1-4 killinger/kuld.

Antal kuld pr. år: 3-4 kuld.



Harehun omgivet af bejlere. Hannerne kæmper om at blive den foretrukne.

Sanserne

Haren har store øjne, der sidder på siden af hovedet. Den kan se næsten hele horisonten rundt, uden at dreje hovedet. Derfor kan haren let holde øje med, om der er fjender i nærheden.

Dyret bruger også ørerne flittigt. En hare, der sidder og æder, bevæger hele tiden ørerne, og den reagerer straks, hvis der sker en lydændring i omgivelserne.

Nogle gange rejser den sig helt op på bagbenene for at se, om der er fare på færde.

Beredskab mod fjender

En hare, der bliver urolig, stamper med bagbenet i jorden som advarsel.

Når haren flygter fra en fjende, er den forbavsende hurtig. Den flygter i lange spring på sine bagben og kan holde en fart på omkring 50 km i timen over en mindre strækning. Mens haren løber, ændrer den ofte løberetning for at forsøge at ryste fjenden af sig. Den kan dreje 90 grader i et spring, uden at nedsætte hastigheden.

Hvis haren såres eller fanges af et rovdyr, udstøder den "angstskriget", der lyder som voldsom gråd fra et spædbarn. Med skriget prøver haren

at forvirre eller forskrække fjenden, så den slipper sit tag, og haren får en mulighed for at slippe bort.

Spor efter haren

Man kan finde mange spor i landskabet efter haren.

Specielt i sneen er det let at identificere harens karakteristiske fodspor.

I fodsporet er de to forreste aftryk ved siden af hinanden sat af bagfødderne, mens de to bageste aftryk efter hinanden er sat af forfødderne.

På marken kan man desuden støde på "haresæder", der er små fordybninger i jorden, hvor haren sidder og trykker sig om dagen. Dyret kan også opsøge et mere skjult hvilested i græs og under buske.

Det er meget svært at få øje på en hare, der ligger i sit sæde.

Dyret kan blive liggende og trykke sig ned, indtil man næsten er ved at træde på det.

Når haren vil hen til sædet, bevæger den sig ofte i sløjfer, så den løber tilbage i sit eget spor og springer ud til siden. På den måde prøver den at gøre rovdyr forvirrede, så de har sværere ved at lugte sig frem til sædet.



Harespor i sneen.

Odderen



Odderne er kendt for at være legesyge.

Føde: fisk (f.eks. karpfisk, hundestejler, laksefisk, aborrer, gedder, ferskvandskvabber, ål), frøer, fugle.
Drægtig: ca. 2 mdr.
Ungerne fødes: hele året, men flest fødsler om foråret.
Kuld: 2-3 unger/kuld.
Antal kuld pr. år: 1 kuld hvert 1-2 år.

Odderen er sky og nataktiv, så det er sjældent, at man har mulighed for at se den.

Odderne er kendte for at lege. Et af deres spor er de brede, lange furer i sneen, som dukker op, når dyrene rutscher ned ad sneskråninger på bugen. Odderne bruger nemlig skråningerne som rutschebaner!

Odderens levested

Odderen lever ofte ved uforstyrrede vandløb, næringsrige søer eller i fjorde. På odderens levesteder er der gerne tæt beplantning langs bredderne som f.eks. rørskove, og kratbevoksninger. Planterne giver odderen skjul og beskyttelse.

Tilpasset vand

Odderen er strømlinet og har en vandskyende pels. Den er skabt til at bevæge sig hurtigt frem i vandet. Når den svømmer, bruger den sine korte ben med svømmehud mellem tæerne. På land bevæger den sig derimod på en underlig, lidt pukkelrygget måde.

Odderens føde består mest af fisk, men den går ikke efter bestemte arter. Den jager de arter, der er lettest at fange, og de er ofte 10-15 cm lange. De ål, som odderen æder, er dog op til 25 cm lange.

Odderen æder de lidt større bytedyr på land, og er man heldig, kan man finde rester efter odderens måltid oppe på åens bred.

Når odderen jager fisk, dykker den

Odderen

ofte omkring et minut under vandet. Men den kan holde vejret i op til 6 minutter.

Odderen finder byttedyrene ved hjælp af synet og sine stride knurhår, der kan opfange selv de mindste bevægelser i vandet.

Hulen og ungerne

Når odderen hviler sig og yngler, bruger den huler, som den graver i jorden eller naturlige huler f.eks. under træerødder.

Hunnen føder ungerne i en hule foret med græs, tagrør, kviste og andet plantemateriale. Efter fødslen bliver hunnen mere sky og tilbringer det meste af tiden sammen med ungerne i hulen.

Ungerne kommer først ud af hulen, når de er 2-3 måneder gamle. Et par måneder senere tager de med på de første jagtture og bliver hurtigt dygtige til at fange fisk.



Når odderen svømmer, er næse, øjne og ører over vandet.

Odderen



Odder i fuld gang med at æde en fisk.

Nedtur og optur for odderen!

Odderen har været tæt på at blive udryddet i Danmark – og i det meste af det øvrige Europa. I Danmark var den største trussel især, at dens foretrukne levesteder blev ændret og ødelagt, ligesom mange dyr druknede i ruser eller blev kørt over. I mange år arbejdede man meget målrettet på at forbedre odderens vilkår, og det har givet pote!

Efter mange års fald i antallet af oddere, begyndte der fra midten af



Den danske odderbestand har det godt.

1990'erne atter at komme flere oddere i landet.

I dag er odderen vidt udbredt i Nord-, Midt- og Vestjylland og i den vestlige del af Sønderjylland. Desuden lever den muligvis i et område i det nordvestlige Sjælland.

Musene



Skovmus.

I Danmark findes der mange arter af mus. Men når man færdes i naturen, ser man sikkert ikke meget til dem. Man hører måske højst lidt puslen i græsset. Musene gemmer sig godt, for de er bytte for en lang række rovdyr og rovfugle.

I det åbne land lever musene hovedsagelig i de småbiotoper, der findes mellem markerne, som f.eks. hegn og fugtige lavninger.

Skovmusen

Skovmusen er en af musene, der lever i det åbne land. På trods af sit navn lever skovmusen sjældent i skoven, men derimod ofte ude på markerne.

Føde:

Skovmus: frø, grønne plantedele, regnorme, insekter, snegle.

Markmus: græsser, urter, bark.

Dværgmus: frø, planter, insekter.

Drægtige:

Skovmus: 23-24 dage.

Markmus: ca. 21 dage.

Dværgmus: 21 dage.

Ungerne fødes:

Skovmus: april-oktober.

Markmus: marts-september.

Dværgmus: maj-oktober.

Kuld:

Skovmus: 5-6 unger/kuld.

Markmus: 4-5 unger/kuld.

Dværgmus: 3-7 unger/kuld.

Antal kuld pr. år:

Skovmus: 2-3 kuld.

Markmus: 4-5 kuld.

Dværgmus: 3 kuld.

Skovmusen æder mest agern, bog, hasselnødder, kastanjer og frø fra nåletræer, urter og græsser. Men den æder også gerne friske stængler og nye skud fra planter. Ca. 10% af føden består af dyrisk føde som f.eks. regnorme, edderkopper, insekter og snegle.

Skovmusen graver lange gange under jorden. Gangene ligger som regel

i jordoverfladen ned til en dybde af 50 cm, men kan dog nå helt ned i 150 cm's dybde. Gangene fører hen til et opholdsrum, et forråds-kammer med store mængder korn, agern eller bog og et redekammer, der er foret med græs og strå.

Hvis skovmusen bliver forfulgt af en fjende, kan den ofre sin hale for at slippe væk. Den taber let sin halehud, der glider af som en handske, hvis en ræv f.eks. sætter en pote på den.

Markmusen

Markmusen lever på steder, hvor urter og græsser vokser højt og tæt, så de helt dækker jorden.

I ly af vegetationen æder den græsser og urter.

Markmus gnaver også bark af unge træer for at komme ind til vækstlaget, som er meget rigt på næring. Ofte gnaver musen hele vejen rundt om stammen, og hvis den gør det, dør træet. Derfor er markmusen et frygtet skadedyr i skove og frugtplantager.

På markmusens levesteder kan man se dens stier på jordoverfladen, hvis man bøjer urter og græs til side.

Markmusen graver også gange lige under jordoverfladen. Nogle af gangene fører ned til reder, der bygges af sammenfiltret græs. Her føder hunnen sine unger. Når ungerne er 4-6 uger gamle, kan de allerede selv



Markmusen.



Markmus gnaver undertiden bark om vinteren.

få unger. De fleste unger bliver dog ædt. Markmusen er et af de vigtigste byttedyr for mange rovdyr. Tårnfalke, musvåger, ugler og ræve æder masser af markmus.

Dværgmusen

Dværgmusen er den mindste gnaver i Danmark. Den har en kropslængde på 5,5 -7,5 cm og vejer kun 5-11 gram.

Dværgmusen lever især i områder med høj vegetation af urter eller



Danmarks mindste gnaver, dværgmusen, er god til at klatre.

græs og med spredte buske og unge træer. Du kan ofte finde den i levende hegn, lysninger og nyplantninger i skove, på bredder af søer og åer samt i enge. Den lever også i kornmarker. Dvärgmusen æder mest frø, grønne plantedele, frugter, nye skud,



Dvärgmusen bygger sin rede i højt græs.

svampe og rødder. Den æder også en del insekter.

Dvärgmusen er uhyre smidig og god til at klatre. Den snor halen rundt om stængler, strå og kviste og bruger den som støtte og livline, når den kravler omkring.

Om sommeren bygger dværgmusen sin rede 0,5-1,5 m over jorden imellem græs og kornstrå. Reden er ca. 10 cm i diameter og kuglerund med et hul i siden. Indvendig er den ofte foret med frøuld. Når planterne visner væk om vinteren, færdes dværgmusen mest på jorden og nede i underjordiske gangsystemer, som andre mus har gravet.

Mosegrisen og muldvarpen er to vidt forskellige slags pattedyr.

De har dog én ting til fælles: de laver muldskud, der kan ses på marker og i fugtige enge.

Mosegrisen er en gnaver, der er nært beslægtet med markmusen. Mosegrisen lever af grønne plantedele.

Muldvarpen hører derimod til insektæderne og er tættest beslægtet

med pindsvin og spidsmus. Muldvarpen æder regnorme og insekter.

Muldskuddene

Der kommer muldskud, når dyrene graver gange og skubber den overflødig jord op mod jordoverfladen.

Muldvarpens og mosegrisens muldskud ligner hinanden – men du kan godt kende forskel. Mosegrisen laver nemlig 6-8 cm store huller, der



En muldvarp i sin underjordiske gang.

Mosegrisen og muldvarpen



Muldvarpen har ingen åbne huller ned til gangene og dens skud er større end mosegrisens.

går fra jordoverfladen ned til gangsystemerne. Prøv at lede efter hullerne i nærheden af muldskuddet. Mosegrisen bruger hullerne til at komme op på jorden for at æde planter. Hvis muldvarpen har et udgangshul, ligger det altid inde midt i muldskuddet.

Muldvarpen

Muldvarpen er på mange måder tilpasset et liv under jorden.

Den har ganske små øjne, der blot er 1 mm lange. De er helt skjult i pelsen og kan kun skelne mellem lys og mørke.

Muldvarpens forben er meget kraftige, og de minder om en blanding af en skovl og en greb.

Muldvarpen bruger forbenene, når den graver sine mange gange under jorden. Muldvarpens jagtgange ligger

Føde:

Mosegris: planter.

Muldvarp: regnorme, insekter, tusindben, snegle.

Drægtige:

Mosegris: 3 uger.

Muldvarp: ca. 4 uger.

Ungerne fødes:

Mosegris: marts-november.

Muldvarp: maj-juni.

Kuld:

Mosegris: 4-8 unger/kuld.

Muldvarp: ca. 4 unger/kuld.

Antal kuld pr. år:

Mosegris: op til 7 kuld.

Muldvarp: 1 kuld.

ofte i 10-30 cm's dybde, men kan nå en dybde på 1 meter.

I skoven er muldvarpen kendt som et nyttedyr. Når muldvarpen graver sine gange i skovbunden, blander den nemlig jordlagene og ilter jorden. Det er positivt for træernes vækst.

Muldvarpens yndlingsføde er regnorme, som den fanger under jorden. Hvis den fanger flere regnorme, end den kan æde, bider den bare hovederne af dem og gemmer dem i et forråds-kammer. Man har fundet 1200 orme i en muldvarps forråds-kammer.

Mosegrisen og muldvarpen



Langs bredden kan man være heldig at se en mosegris, der søger efter planteføde.



Mosegrisens muldskud er omgivet af 6-8 cm. store huller.

Mosegrisen

En mosegris kan grundlæggende leve på tre forskellige måder. De fleste mosegrise lever hele deres liv ved bredden af vandløb, søer og damme og har et gangsystem, der fører ud til vandet – det er den "klassiske" levevis. Andre lever hele livet – ligesom muldvarpen – i gange under jorden på græsmarker uden adgang til frit vand. Endelig er der mosegrise, der skifter mellem de to livsformer. I alle tilfælde graver mosegrisen et system af gange.

Du kan være heldig at se en mosegris, hvis du går forsigtigt langs bredden af et vandløb. Ofte er det eneste, du oplever dog det "plump", der lyder, når dyret springer ned i vandet og forsvinder.

I gadekær og smådamme kan man nogle gange se svømmespor i

andemaden, dér hvor mosegrisen har fragtet plantemateriale hen til en ædeplads.

Mosegrisen er et meget vigtigt byttedyr for bl.a. hejrer, rovfugle og rovdyr. Ræven er en effektiv mosegrisejæger. Den sporer mosegrisen under jorden og graver f.eks. reder med unger ud. Men ræven bliver overgået af lækatten, der er et lille mårdyr. Lækatten er nemlig specialist i mosegrise og kan forfølge dem i deres egne gange.

Rådyret

Rådyret er den mindste hjorteart i Danmark. Den er vidt udbredt og foretrækker områder, hvor der er rig afveksling mellem skov og dyrket jord.

Man ser ofte rådyret, når det står ude på marken for at æde. Især om vinteren, når afgrøderne er lave, er der en god chance for at se det. Hvis det bliver bange, flygter det hurtigt ind i tæt bevoksning.

Føde: græsser, urter, frugter, løv, svampe, olden, markafgrøder, bark, knopper, skud og kviste af nåle- og løvtræer samt dværgbuske (lyng, blåbær, tyttebær).

Drægtig: 5 mdr.

Ungerne fødes: maj-juni.

Kuld: 1-2 unger/kuld.

Antal kuld pr. år: 1 kuld.



Rådyr søger føde på mark i december.

Rådyret



Fra november/december kan man være heldig at finde geviret fra rådyr.

Som hos alle danske hjortearter er det kun hannerne, der bærer gevir. Rådyret afstøder sit gevir hvert år i november/december, og så begynder et nyt gevir at vokse frem. Med lidt held kan du finde det gamle gevir på jorden. I løbet af vinteren går rådyrene fredeligt sammen i grupper, men det ændrer sig om foråret, hvor hannerne begynder at blive territoriale.

I april/maj er hannernes gevir udvokset, og det er stadig omgivet af et tyndt lag hud og bindevæv, der kaldes bast. Basten har givet geviret næring under væksten. Geviret skal være spidst og farligt, så hannerne fejer basten af ved at gnide geviret op ad buske og træer. Man kan

tydeligt se det på træernes bark, der bliver flosset og hænger i trævler. Så er geviret kampklart, og hannerne kan forsvare deres territorium.

Den han, der sikrer sig retten til et territorium, skaffer sig samtidigt fri adgang til at parre sig med de hunner, der færdes inden for området. Geviret virker derfor som et våben, der sikrer, at de stærkeste hanner får overført deres gener til næste generation.

Parringen

Hannen forsvare sit territorium hele sommeren. Han bliver bl.a. ved med at feje geviret mod træerne samtidigt med, at han duftmarkerer fra nogle kirtler, der sidder på hovedet.

Rådyrene parrer sig i august.



Rådyrlammene er stærkt knyttet til moderen det første år efter fødslen.

På denne måde afmærker han sit territorium med tegn og duft.

Først i august måned begynder han at parre sig med hunnerne.

I starten af parringen forfølger han den udvalgte hun i cirkler eller ottetaller. Efterhånden bliver afstanden mindre, og nogle gange kan man se dyrene løbe omkring et træ eller en busk.

Efter befrugtningen går fosterets udvikling i stå. Udviklingen fortsætter først igen i starten af januar, og lammene bliver født i maj eller juni. Til den tid er der rigeligt med føde til hunnen, så lammet kan få tilstrækkeligt med mælk. Den forlængede fosterudvikling er derfor en fin tilpasning til årstidernes kår.

Lammet bliver født mellem høje urter og græsser, så det ligger godt skjult. Den første uge ligger det meget af tiden helt stille i vegetationen og trykker sig ned, hvis der er fare. Først når lammet er 2 ½ -3 mdr. gammelt, går det konstant sammen med moderen og følger hendes aktivitetsmønster. Lammet æder, når moderen æder og tygger drøv samtidig med hende.

Når moderen det efterfølgende forår føder det nye lam, forlader det 1-årige lam moderens område. Ofte slår det sig ned blot et par kilometer fra fødestedet.

I det åbne landskab er der gode muligheder for at se pattedyr eller spor efter dem. Der, hvor landet er afvekslende og dynamisk, hvor marker veksler med enge, våde områder og hegn, er der størst chance for at se dyrene.

På de årstider, hvor afgrøderne er lave, kan du også lettere få øje på de arter, der er ude for at finde føde på markerne.

De fleste har set rådyret eller er blevet overrasket over en hare i fuld spring! Men hvad er forskellen på en muldvarp og en mosegris?...og hvor kan man lede efter dværgmusens kuglerunde rede?

Tag denne folder med næste gang du skal en tur på landet. Lad folderen inspirere dig til at holde sanserne åbne, når I færdes i det danske landskab.

Videre læsning

Bang, P. og Dahlstrøm, P. 1995. Dyrespor. Gads Forlag.

Jensen, B. 1993. Nordens Pattedyr. Gads Forlag.

Jeppesen, Johnny Lund. 1990. Rådyret. Natur og Museum. 29. årgang, nr. 4, 1990. Naturhistorisk Museum, Århus.

Madsen, Aksel Bo. 1989. Odderen. Natur og Museum. 28. årgang, nr. 1, 1989. Naturhistorisk Museum, Århus.

Muus, B. (red.) 1992. Danmarks Pattedyr, bind 1 og 2. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag A.S., Kbh.

Secher Jensen, Thomas 1993. Mus, rotter og spidsmus. Natur og Museum. 32. årgang nr. 3, september 1993. Naturhistorisk Museum, Århus.

Baagøe, H. og Secher Jensen, T. 2006 (Red). Pattedyratlas.



Danmarks Naturfredningsforening arbejder for at beskytte vilde dyr, natur og landskaber, for at sikre naturoplevelser for alle og for at få mere natur i Danmark.

Støt Danmarks Naturfredningsforening.

Meld dig ind på tlf. 39 17 40 40 eller www.dn.dk.

Danmarks Naturfredningsforening
Masnedøgade 20
2100 København Ø
Tlf. 39 17 40 00
www.dn.dk

Danmarks
Naturfredningsforening



Du har brug for naturen. Og den har brug for dig!